

Поняттєво-категоріальний апарат гендерної соціалізації

Як показує світовий досвід, вирішення різноманітних гендерних проблем залежить від формування в суспільстві культури рівності між чоловіком та жінкою, культури їх гендерних відносин, які конструюються саме в процесі гендерної соціалізації.

Для того, щоб з'ясувати сутність та структуру понять «гендерна соціалізація» нами був проведений аналіз соціологічної, психологічної, педагогічної літератури.

Дослідник гендеру в педагогіці В. Кравець, використовуючи термін "гендер", має на увазі соціальний аспект міжстатевих стосунків, що визначається не біологічним походженням статі, а соціально-економічними та політичними умовами. Він відзначає, що на відміну від біологічної статі, яка є статичною категорією, гендер - "феномен, який особистість постійно створює своїми вчинками і поведінкою".

Гендерну соціалізацію визначено як процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначено для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком або жінкою вона народилася.

Незважаючи на різноманітність використання гендерної термінології для даного поняття, маємо відмітити велику схожість і подібність висловлювань щодо його розуміння науковцями, загальні позиції яких базуються на засвоєнні відмінностей у статусах, нормах і ролях, що відповідають біологічній статі особистості відповідно існуючої культури сучасного суспільства.

У процесі гендерної соціалізації індивідам через певні суспільні структури приписується наслідувати ту чи іншу гендерну роль, що повинна відповідати гендерній ідентичності. Домінуючими структурами гендерної соціалізації дослідники вважають сім'ю, заклади освіти, групу однолітків, ЗМІ тощо. Аналіз із досліджуваної проблеми дозволив виявити неоднозначне ставлення науковців щодо значущості впливу тих чи інших агентів гендерної соціалізації на становлення гендерної ідентичності. Так,

одні вважають, що найважливішими агентами соціалізації в сім'ї є особистісні та гендерні характеристики батьків, у тому числі їх ідентичність і рольові моделі, стать народженої дитини, уявлення батьків щодо того, яким має бути дитина даної статі. Сучасні психологічні дослідження свідчать, що саме відносини нерівності у родині можуть вплинути на розвиток особистості й її гендерні характеристики .

Дж. Екер вважає, що формування гендеру в процесі соціалізації підлягає впливу п'яти гендерних програм, які є взаємопов'язаними:

1. побудова розподілу праці, місця перебування, фізичного простору, влади в залежності від статевої належності;
2. створення символів та образів, які пояснюють, висловлюють, закріплюють або іноді протистоять цьому розподілу;
3. формування відмінностей у взаємодії жінка-чоловік, жінка-жінка, чоловік-чоловік, які проявляються у мові, черговості ведення діалогу, в продовженні тем для обговорення, у невербальних компонентах поведінки;
4. формування гендерних компонентів індивідуальної ідентичності, тендерних особистісних структур;
5. залучення гендеру у фундаментальні процеси створення і концептуалізації соціальних структур.

Процес тендерної соціалізації є співпрацею досвідчених чоловіків і жінок з дітьми у набутті ними важливих для життя в дорослому світі статевоповідних знань, умінь, навичок.

Гендерна ідентичність трактується у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні гендерна ідентичність тотожна статевої, («під гендерною ідентичністю розуміється усвідомлення та переживання індивідом приналежності до певної статі»), тому гендерна ідентифікація трактується як «процес самовизначення особистої статевої приналежності»; у широкому розумінні гендерна ідентичність розглядається як багатоконпонентне утворення, до якого входять різні гендерні характеристики особистості, так і як базова статева ідентичність,

психологічні характеристики маскулінності та фемінінності, гендерні стереотипи та гендерні уявлення, формування сексуальних уподобань та сексуальна орієнтація, особливості соціального досвіду та виховання, пов'язані з опануванням соціальних ролей. За висновками психологів, гендерна ідентичність формується у віці 5-7 років, а далі йде її розвиток і змістовне насичення за рахунок дослідів і практик .

Вплив навчально-виховного процесу закладів освіти як провідного чинника гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності відмічають В. Кравець і О. Кікінежді: "Зміст навчального матеріалу, вимоги педагогічного колективу створюють нормативно-психологічне поле для набуття первинної гендерної ідентичності: ми - хлопчики/дівчатка та виступають засобами формування орієнтацій дітей на егалітарні чи традиційні гендерні стосунки ". Аналіз джерел гендерної інформації доводить, що література, підручники та засоби масової інформації підсилюють дію інших агентів гендерної соціалізації у напрямку встановлення гендерного дисбалансу, розповсюдження сексистських поглядів, підтримуючи стереотипні, традиційні образи чоловіків і жінок, і виявляють їхню асиметрію на користь маскулінних тенденцій .

Упродовж свого розвитку в процесі гендерної соціалізації особистість набуває відповідних гендерних ролей, на вибір яких великою мірою впливають існуючі в суспільстві традиційні гендерні стереотипи. Тому поняття "гендерної ролі" та "гендерного стереотипу" невід'ємно пов'язані між собою і потребують спільного вивчення, про що свідчить аналізована література .

Великий вплив на формування гендерних ролей, і взагалі процес соціалізації, чинять гендерні стереотипи, визначаючи більшою мірою його спрямованість. Усі сучасні дослідники гендеру визначають гендерні стереотипи як узагальнені усталені уявлення щодо образу жінки або чоловіка та відповідних до них моделей поведінки.

В літературі виділяють три групи гендерних стереотипів. Це - стереотипи маскулінності-фемінності, стереотипи щодо розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками та жінками та стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці. Гендерні стереотипи передписують стандартні, традиційні моделі рольової поведінки для жінок і чоловіків, змушують наслідувати цим ролям, не залишаючи їм права вибору. Продовжуючи аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, зупинимося на вивченні механізмів і способів гендерної соціалізації, які сприяють статевій диференціації та стратифікації жінок і чоловіків у сучасному суспільстві.

Аналіз наукової літератури свідчить, що психологами виділяються наступні механізми гендерної соціалізації: процес ідентифікації (психоаналітична теорія); соціальні підкріплення (теорія соціального навчання й статевої типізації); усвідомлення гендерної ролі (теорія когнітивного розвитку); соціальні очікування (нова психологія статі); гендерні схеми (теорія гендерної схеми). У дослідженні знайшли свій розвиток визначення сутності та змісту сучасних і застарілих гендерних стереотипів як чинників соціалізації жіночої молоді. Усе вищевикладене ми будемо враховувати при конструюванні соціально-психологічних механізмів формування гендерної культури студентів. Цікавою в ракурсі конструювання позитивних гендерних відносин й адекватної моделі поведінки з урахуванням принципів гендерної рівності ми знаходимо статтю Л. Гук, в якій консолідує початком і регулятором поведінки визначається гендерна культура як механізм гармонізації особистісних і суспільних інтересів і підґрунтя переходу до партнерських стосунків між статями. Автор статті надає своє бачення моделі гендерно-збалансованих відносин, де об'єктами формування відносин виступають гендерна культура та гендерні відносини, а природа, держава, суспільство та особистість – суб'єкти та фактори, що формують, розвивають, удосконалюють гендерну культуру та гендерні відносини, і визначає цей процес як взаємозалежний. Головною для

себе ми визначаємо думку автора, що "відносини між суб'єктами повинні будуватися через призму гендерної культури та гендерних відносин". Принциповим для нас є визначення гендерної культури як невід'ємної складової гендерної освіти та гендерного виховання, що містить у своїй основі "знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічних, проте рівних соціальних істот". У авторки визначають гендерну культуру як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлену демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями.

Саме гендерна освіта та виховання сприяють вивченню природи статево-рольових стереотипів і розширенню гендерних уявлень, впливають на формування гендерної ідентичності, акцентуючи увагу на різноманітності самореалізації особистості незалежно від статі та змінюючи акцент із статі на особистість.

Гендерне виховання передбачає формування гендерної грамотності, мотивації щодо рівноправності участі жінок і чоловіків у суспільному житті та реалізації своїх прав і свобод, гендерної чуйності, гендерної толерантності, готовності адекватно реагувати на прояви сексизму у суспільстві. Мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання необхідно вирішити шereg конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування: – соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства; – прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми; – здатності розуміння інших людей і почуття поваги до

них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності; – здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин; – усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації; – необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих стосунків; – уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові. Гендерне виховання необхідно здійснювати з використанням усіх традиційних засобів педагогічного впливу. Це такі: – своєчасна реакція дорослих на ті чи інші особливості поведінки дітей чи підлітків, їх взаємини з однолітками протилежної статі, емоційна оцінка цих особливостей; адекватна реакція на ті чи інші прояви сексуального розвитку дитини чи підлітка, що ґрунтується на розумінні того, що в їх розвитку є нормальним, а що – відхиленням від норми; – приклади правильного ставлення дорослих до представників іншої статі. Дорослі не повинні доводити до дітей свої конфлікти, не варто з'ясовувати в їх присутності свої стосунки і т. п. Приклади можуть бути взяті також з творів художньої літератури, кіно тощо. Для України особливого значення набуває питання формування гендерної культури школярів, тому що нинішня учнівська молодь у недалекому майбутньому стане головним людським ресурсом країни, та від рівня їхньої культури залежить існування й розвиток країни як правової та демократичної держави.